



آیا نظام جمهوری اسلامی کارآمد و موفق بوده است؟

می‌خورد که باید آنها را با توجه به مقدار امکانات و حجم موانع موجود بر سر راه این نظام مورد ارزیابی قرار داد.

منبع: مرکز مطالعات و پاسخ‌گویی به شبهات حوزه علمیه قم

• پی‌نوشت‌ها

- Effectiveness
- این بحث از اول نیز مطرح بود و حتی پیش از انقلاب نیز، این موضوع جزء بحث‌های ما در زندان با دیگر گروه‌های سیاسی بود... بعدها فضای سیاسی کشور به‌گونه‌ای شد که امکان پیروزی انقلاب می‌رفت؛ لذا این بحث کاملاً جدی مطرح شد... پس از پیروزی انقلاب نیز، از همان اول این بحث شروع شد... در یکی دو سال نخست، بحث خیلی جدی بود؛ ولی کم‌کم گروه‌های مخالف حاکمیت اسلامی از صحنه کنار رفتند و دیگر این بحث، در میان خود ما به‌طور جدی وجود نداشته است و تنها در محافل مخالفان جمهوری اسلامی این بحث‌ها مطرح بود و مخصوصاً در خارج کتاب‌هایی نیز در این باره منتشرشده است؛ ولی در یکی دو سال اخیر، دوباره این بحث دارد خودش را نشان می‌دهد؛ (کارآمدی نظام جمهوری اسلامی ایران، گفت‌وگو با مرحوم هاشمی رفسنجانی، نشریه حکومت اسلامی، شماره ۱۴، زمستان ۷۸، ص ۳۱)؛
- صحیفه امام، ج ۱۸، ص ۸۰، ۲۷؛ ۳۸؛ همچنین صحیفه امام، ج ۱۹، ص ۳۵، ۲۵۷، ۳۲ و ۳۶۵ و نیز وصیت‌نامه حضرت امام :؛
- این اصطلاح بیشتر در سه قلمروی مدیریت، اقتصاد و سیاست کاربرد دارد. آقابخشی، علی، فرهنگ علوم سیاسی، تهران، انتشارات چاپار، ۱۳۷۹، ص ۴۴۶. گلریز، حسن، فرهنگ توصیفی لغات و اصطلاحات علوم اقتصادی، تهران، مرکز آموزش بانکداری، چاپ اول، ۱۳۶۸؛ فرنج، درک، فرهنگ توصیفی مدیریت، ترجمه محمد صائبی، تهران، مرکز آموزش مدیریت دولتی، ۱۳۷۱، ص ۲۱۱؛ زاهدی، شمس‌السادات، فرهنگ جامع مدیریت، تهران، چاپ سپهر، ۱۳۷۶، ص ۱۱۲، ۱۱۱؛
- امکانات در این تعریف اعم از ظرفیت، استعدادها، ابزار و وسایل و منابع مادی و غیرمادی است.
- مراد از پدیده در اینجا هر نوع وسیله، دستگاه، سیستم(نظام)، روش و... است.

- Goal – attainment theory.
- Replacement.
- Deployment.
- First fixation .
- Transriton .
- Stabilization .
- قانون اساسی، مشروعیت و کارآمدی، عصر ما، شماره ۲۴؛
- برای آگاهی بیشتر در باب ارزش رک: مصباح، محبتی، فلسفه اخلاق، ص ۳۹، نیز رک: جمعی از نویسندگان، درآمدی بر مبانی اندیشه اسلامی، ص ۳۷؛
- مرتضوی، سیدضیاء، کارآمدی نظام جمهوری اسلامی ایران، حکومت اسلامی، شماره ۱۴، ص ۱۰؛
- ای کسانی که ایمان آورده‌ایدا دشمن من و دشمن خودتان را ولی و هم جبهه خود مگیرید که پیام دوستی به آنها بفرستید. (ممتحنه)
- لاریجانی، محمدجواد، مباحثی در مشروعیت و کارآمدی، ص ر، (مقدمه)؛
- برای آگاهی بیشتر رک: رفیع‌پور، فرامرز، توسعه و تضاد، ص ۱۵۹، ۲۳۳.

روزمینی، ضریب هوشی و استعدادی طبیعی و نظایر آن.

۳.۲.امکانات غیرمادی

برای آنکه یک نظام کارآمد باشد، افزون بر امکانات مادی و نبودن موانع، به مجموعه‌ای از امکانات غیرمادی نیازمند است. امکانات غیرمادی، طیفی گسترده را شامل می‌شود که در اینجا، به برخی از اهم آنها اشاره می‌شود.

مبانی اندیشه‌ای (جهان‌بینی و نظام ارزشی)، مشروعیت، مجموعه قوانین و مقررات صحیح و متناسب(قانون اساسی، قوانین عادی، مقررات...)، ساختار، تشکیلات، طراحی، برنامه‌ریزی، نیروی انسانی متعهد و متخصص، مدیریت، نظارت و کنترل، بستر مناسب سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی داخلی و خارجی و ...

• ۴.۰ موانع

موانع کارآمدی یک نظام نیز به دو دسته کلی تقسیم‌پذیر است:

۴-۱.موانع داخلی

کمبود یا فقدان هریک از امکانات مادی و غیرمادی خود مانعی بر سر راه تحقق اهداف یک نظام به حساب می‌آید.افزون بر این:

الف) افزایش تقاضای خدمات (برای مثال در اثر افزایش زاد و ولد، پناهندگان خارجی)؛
ب) افزایش آستانه رضایت‌مندی (برای مثال در اثر ارتقای سطح آگاهی، رفاه، تغییرات ارزشی، تبلیغات، ...؛
ج) تحولات ناموزون و غیرمناسب سیاسی، فرهنگی، اجتماعی؛

د) میراث‌های منفی و مخرب علمی، اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، (ه) گروه‌های بی‌تفاوت، مخالف و معاند داخلی، (و) اشتباهات و انحرافات مسئولان، مدیران و کارگزاران و ... از جمله موانع داخلی هستند.

۴-۲.موانع خارجی

نظام سیاسی، مانند هر پدیده‌ای دیگر، برای تحقق اهداف خود، نیازمند آن است که بر موانع خارجی فایق آید. موانع خارجی نظام سیاسی را در یک نگاه کلی می‌توان به شش دسته تقسیم نمود:

الف) موانع اندیشه‌ای (جهان‌بینی‌ها و نظام‌های ارزشی مخالف، مهاجم)؛
ب) موانع فرهنگی (فرهنگ‌های متفاوت، مخالف، مهاجم)؛

ج) موانع سیاسی (اهداف، رویکردها، روش‌ها و رفتارهای سیاسی مخالف، مهاجم)؛

د) موانع اقتصادی (حصص، بایکوت اقتصادی و...؛
ه) موانع نظامی (حمله، تهدید نظامی)؛
و) موانع مربوط به قوانین و مقررات (قوانین، مقررات، کنوانسیون‌های مخالف).

با توجه به آنچه گفته شد و نیز مقایسه وضع کشور در بخش‌های مختلف با قبل از انقلاب و نیز کشورهای دیگر و امکانات آنها، می‌توان به دست آورد که آیا این نظام اسلامی از نظر کارآمدی موفق بوده است یا نه؟ که در مجموع پاسخ مثبت می‌باشد؛ البته این امر مورد قبول است که در نظام جمهوری اسلامی نیز مثل همه نظام‌ها مشکلاتی است و کمبودهایی به چشم

اهداف معنوی از اهمیت بیشتری برخوردارند تا آنجا که گاه تحقق این نوع اهداف، عدم تحقق برخی اهداف مادی را جبران می‌کند. روشن است که بر پایه آموزه‌های نظام الهی، آن دسته از نظام‌هایی که دغدغه اهداف معنوی را ندارند و به ارزش‌های دینی و اخلاقی بی‌اعتنا یا کم اعتنا هستند، نظام‌هایی ناکارآمد خواهند بود؛ هرچند که در تحقق اهداف مادی موفق باشند.

از آنچه گذشت روشن می‌شود که کارآمدی هر نظام با توجه به جهان بینی و نظام ارزشی آن مشخص می‌گردد؛^{۱۸} «زیرا شاخصه «اهداف» که تعیین‌کننده‌ترین شاخصه کارآمدی است، از جهان‌بینی و نظام ارزشی اخذ می‌شوند.

اما این تنها اهداف نیستند که از نظام ارزشی اخذ می‌شوند؛ بلکه نظام ارزشی به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم، دست کم، بر برخی امکانات و موانع تأثیرگذار است. برای مثال نظام ارزشی توحیدی، توافق، همیاری و همدلی با کفار و مشرکان معاند را در صورتی‌که با اساس نظام توحیدی و اهداف آن در تعارض باشد، جایز نمی‌شمارد.^{۱۹} نیز در چنین نظامی نمی‌توان از هر وسیله‌ای به‌مثابه امکان و ابزار رسیدن به اهداف سود جست. نظام ارزشی توحیدی، حمایت از مظلومان و کمک به آنان را از اهداف بسیار مهم خود می‌داند؛ هرچند که چنین حمایتی به مستمسکی قوی برای دشمنی دشمنان تبدیل شود و از این رهگذر، موانعی جدّی و بزرگ برای نظام توحیدی پدید آید.^{۲۰}

نتیجه بسیار مهم این قسمت این است که هرگونه تغییر در نظام ارزشی، می‌تواند بر کارآمدی تأثیر بگذارد. بحث از مکانیزم تغییردر نظام ارزشی، نیازمند بخشی مستقل است؛ اما آنچه در اینجا به اجمال باید گفت، این است که نظام ارزشی، دست کم، به پنج‌صورت، می‌تواند بر نظر و عمل فاعل (فرد، گروه، سازمان، حکومت) تأثیر بگذارد.

- هدف‌گذاری؛
- تعیین روش، ابزار؛
- هنجارآفرینی؛
- نیازآفرینی؛
- رفتار و عمل.

برای مثال اگر در جامعه‌ای تجمل و مَدَرک تبدیل به ارزش شود، از آنجا که مردم به‌طور طبیعی خواهان احترام و در پی کسب آن چیزی هستند که با ارزش می‌دانند، در آنان احساس نیاز به تجمل و مدرک پدید می‌آید. این نیاز و تقاضا، علاوه بر آنکه بر هدف‌گذاری، تصمیم‌گیری، روش و رفتار آنان تأثیر می‌گذارد، مقتضی تغییر اهداف، روش‌های کلان جامعه و در نتیجه تغییر کارآمدی آن است.^{۲۱}

• ۳.۰ امکانات

در یک تقسیم‌بندی کلی، می‌توان امکانات لازم برای کارآمدی را به دو دسته مادی و غیرمادی تقسیم نمود.

۳-۱.امکانات طبیعی‌ومادی

مراد از امکانات مادی همه مؤلفه‌ها و عناصری است که به‌طور طبیعی در اختیار یک نظام قرار دارد. منابع طبیعی، موقعیت جغرافیای سیاسی، وضعیت آب و هوایی، خاک، زمین، منابع آبی، منابع زیرزمینی و

۱-۱.کارآمدی امری نسبی است

اگر به نوع پرسش‌هایی که درباره کارآمدی پدیده‌های گوناگون مطرح می‌شود دقت کنیم، درمی‌یابیم که گویا در تلقی افراد، کارآمدی امری مطلق است؛ اما آیا واقعاً چنین است؟ پاسخ این پرسش گرچه به‌لحاظ نظری مشکل نیست و توجه به آن، می‌تواند در فهم، قضاوت و ارزیابی در باب کارآمدی مفید باشد. از آنجا که هر پدیده اهداف، امکانات و موانع خاص خود را دارد، به‌راحتی می‌توان دریافت که کارآمدی امری نسبی است و کارآمدی هر پدیده، مخصوص خود آن است. از این گذشته با توجه به اینکه اهداف، امکانات و موانع یک پدیده خاص نیز، می‌تواند تغییر کند، کارآمدی هر پدیده خاص در حالات و شرایط گوناگون متفاوت است. اهمیت توجه به این نکته آنگاه روشن‌تر می‌گردد که بخواهیم، درباره کارآمدی پدیده‌های زمان‌مند داوری کنیم. برای مثال یک نظام سیاسی امری زمان‌مند و دارای مراحل است که در زمان‌های مختلف می‌تواند، از امکانات و موانع و اهداف متفاوت برخوردار باشد؛ از این رو کارآمدی نظام سیاسی را باید در شرایط و مراحل گوناگون، جایگزینی،^{۲۲} استقرار،^{۲۳} تثبیت اولیه،^{۲۴} گذار،^{۲۵} و ثبات،^{۲۶} جداگانه بررسی و ارزیابی کرد؛ البته کارآمدی کل برابر است با حاصل جمع (جبری) کارآمدی‌های مراحل گوناگون.

۱-۲.کارآمدی جزء کل

در مقام ارزیابی کارآمدی یک پدیده مرکب، نظیر نظام سیاسی، آیا می‌توان بر اساس کارآمدی یا ناکارآمدی یک جزء، آن پدیده را کارآمد یا ناکارآمد دانست؟ برای مثال آیا می‌توان به‌دلیل کارآمدی یا ناکارآمدی یکی از قوای سه‌گانه یک حکومت، آن حکومت را کارآمد یا ناکارآمد دانست؟ درباره یک دانشکده یا یک مدرسه با توجه به زیرمجموعه‌های آنها چگونه؟ بر اساس تعریف کارآمدی، به‌لحاظ منطقی پاسخ این پرسش‌ها منفی است؛ زیرا کارآمدی یک پدیده مرکب، امری است مجموعی که از حاصل جمع (جبری) کارآمدی اجزاء به دست می‌آید.

توجه به این نکته می‌تواند راه را بر برخی مغالطات در باب ارزیابی کارآمدی نظام‌های سیاسی، از جمله نظام سیاسی جمهوری اسلامی ایران، مسدود کند. بارها دیده شده است که برخی نویسندگان از کارآمدی یکی از اجزای نظام سیاسی لیبرال، کارآمدی کل این نظام را نتیجه گرفته‌اند و برعکس از ناکارآمدی یکی از اجزای نظام سیاسی جمهوری اسلامی ایران، ناکارآمدی کل این نظام را استنتاج کرده‌اند. این کار که همان سرایت دادن حکم جزء به کل است، چیزی جز مغالطه مشهور به مغالطه جزء و کل نیست.^{۲۷} گاهی برخی اجزای یک پدیده مرکب از چنان اهمیت و جایگاهی برخوردارند که در تلقی عرفی و عمومی، صحت و درستی یا عیب و نادرستی، کارآمدی یا ناکارآمدی آن جزء، با کارآمدی یا ناکارآمدی کل برابر به حساب می‌آید.

• ۲.۰ کارآمدی وارزش اهداف

همان‌گونه که پدیده‌های گوناگون می‌توانند دارای اهداف متفاوت باشند، یک پدیده خاص نیز ممکن است، چند نوع هدف داشته باشد. برخی اهداف کیفی‌اند و برخی کفی، برخی اهداف ذاتی‌اند و برخی غیرذاتی، برخی اهداف غایی‌اند و برخی غیرغایی؛ در صورتی‌که یک پدیده دارای اهداف متنوع باشد، در برآورد کارآمدی آن، باید به تفاوت میان آنها و سهم و ارزش هر یک توجه شود.

دلیل تفاوت اهداف، به نوع ارزش آنها باز می‌گردد. اگر ارزش یک هدف، ارزش ذاتی باشد، آن هدف به هدفی ذاتی تبدیل و اگر ارزش یک هدف ارزش غیرذاتی(تبعی) باشد، آن هدف به هدفی غیرذاتی تبدیل خواهد شد؛^{۲۸} از این رو باید گفت که نظام ارزشی تعیین‌کننده اهداف است.

یادآوری: مفهوم ارزش، کاربردهای گوناگون دارد. در مجموع می‌توان گفت، ارزش یعنی مطلوبیت؛ از این رو اگر پدیده‌ای به خودی خود مطلوب باشد، دارای ارزش ذاتی است و اگر به خودی خود مطلوب نباشد؛ بلکه از آن جهت مطلوب باشد که سبب دست‌یابی به مطلوب دیگر است، ارزش آن پدیده غیرذاتی(تبعی) خواهد بود.

نکته در خور توجه آن است که نظام ارزشی به‌طور عام، خود تابعی از نظام جهان‌شناسی است. از این رو مقدار ارزش اهداف هر نظام، از جمله نظام سیاسی، تابع نظام جهان‌شناسی آن است. برای مثال در نظام سیاسی مادی‌گرایانه که بر جهان‌بینی مادی بنا شده است، ارزش‌های مادی^{۲۹} و دنیایی، بر ارزش‌های غیرمادی و معنوی^{۳۰} رجحان دارند. (البته، اگر اساساً این‌گونه نظام‌ها دارای ارزش‌های معنوی باشند) یا از نگاه یک نظام سیاسی مبتنی بر اصالت انسان و اصالت سود،^{۳۱} مانند لیبرالیسم، ارزش سود، رفاه و امنیت مادی انسان، بر هر ارزش دیگری برتری دارد؛^{۳۲} از این رو، کارآمدی را با مقدار سود، رفاه و امنیت مادی برابر می‌گیرند و هر نظام سیاسی و حکومتی که نتواند، این سه هدف را تأمین کند، نظامی ناکارآمد خواهد بود.

در مقابل، نظام‌های سیاسی الهی که بر پایه‌های جهان‌بینی دینی قرار یافته‌اند، به ارزش‌های معنوی بیش از ارزش‌های مادی بها می‌دهند؛ از این رو، در تعیین مقدار کارآمدی این‌گونه نظام‌ها، مقدار تحقق

از مباحث بسیار مهم و بحث‌انگیز در اندیشه سیاسی، بحث کارآمدی نظام سیاسی اسلامی است. این بحث از آن رو اهمیت فوق‌العاده یافته و می‌یابد که به جنبه‌های عینی و عملی موفقیت یک نظام در تحقق اهداف و برنامه‌هایش و وضعیت مادی و معنوی مردم نظر دارد. با اذعان به این مطلب که مباحث، چالش‌ها و پرسش‌های نظری به‌لحاظ مبنایی بر مباحث، چالش‌ها و پرسش‌های عملی تقدم دارند؛ اما در نگاه عموم این پرسش که یک نظام سیاسی چه مقدار در عمل کارآمد است، پرسشی جدّی‌تر و عینی‌تر می‌نماید.

هرچند پرسش از کارآمدی نظام سیاسی اسلام، از بدو تأسیس نظام جمهوری اسلامی ایران و حتی پیش از آن، از دغدغه‌ها و پرسش‌های مطرح در میان برخی نخبگان داخلی و خارجی بود؛^۱ اما اینک پس از گذشت بیش از دو دهه از حاکمیت این نظام و پیدایش چالش‌ها و موانع کوچک و بزرگ و جریان‌های فکری دگراندیش در برابر آن، به‌ویژه در چند سال اخیر، به نظر می‌رسد، این پرسش به جدی‌ترین و مهم‌ترین پرسش نظام جمهوری اسلامی تبدیل شده است. این در حالی است که توجه دادن به این مطلب، همواره یکی از محورهای اصلی در بیانات معمار بزرگ انقلاب حضرت امام خمینی‏ ^{علیه‌السلام} و مقام معظم رهبری بوده است. در این گفتار تلاش شده تا به‌اختصار با ارائه توصیفی واقع‌گرایانه از اهداف، امکانات و موانع جمهوری اسلامی ایران، راه برای ارزیابی کارآمدی این نظام هموارتر و فضای حاکم بر این بحث شفاف‌تر گردد؛ اما ابتدا لازم است درباره برخی مفاهیم و مباحث کلیدی، نظیر مفهوم کارآمدی و نسبت آن با مشروعیت، توضیحاتی ارائه شود.

• ۱.۰ تعریف کارآمدی

درباره کارآمدی تعاریف متعددی بیان شده است؛^۲ اما آنچه از مجموع این تعاریف به‌دست می‌آید و به نظر می‌رسد که با صحت قرین باشد، این است که کارآمدی، یعنی «موفقیت در تحقق اهداف با توجه به امکانات»^۳ و موانع؛ از این رو کارآمدی هر پدیده بر اساس سه شاخصه، اهداف، امکانات و موانع آن پدیده مشخص می‌گردد. هر قدر پدیده‌ای^۴ با توجه به سه شاخصه مذکور در تحقق اهدافش موفق باشد، به‌همان مقدار کارآمد است.

چنین تعریفی از کارآمدی، تعریفی پراگماتیستی نیست؛ زیرا در تعاریف پراگماتیستی، صرفاً سود و فایده عملی فارغ از هرگونه جهت‌گیری ارزشی، معیار است. حال آنکه بر اساس این تعریف، همان‌گونه که خواهیم دید، مؤلفه‌های ارزشی و کیفی از بالاترین مقدار اهمیت برخوردارند. همچنین این تعریف با نظریه بسیار مشهور در باب کارآمدی با نام «تئوری توفیق»^۵ متفاوت است؛ زیرا اولاً، طبق تئوری توفیق فقط «اهداف ذاتی» ملاک هستند، نه اهداف تبعی و ارزیابی کارآمدی هر سازمان، تنها باید براساس سنجش موفقیت نهایی آن سازمان در تحقق اهداف ذاتی‌اش مشخص شود. ثانیاً، از آنجا که در این نظریه تنها تحقق اهداف مهم است، ابزار و روش تحقق آن مهم نیست و تفاوتی نمی‌کند و از هر وسیله‌ای می‌توان برای رسیدن به اهداف استفاده کرد؛ اما همان‌گونه که خواهیم دید، بر اساس تعریف ارائه‌شده، هرچند میان اهداف اصلی، ذاتی، نهایی، کمی و کیفی تفاوت است؛ اما در سنجش کارآمدی، هریک از این اهداف ارزش و سهم خاص خود را دارا می‌باشند. افزون بر این، نظام ارزشی که تعیین‌کننده اهداف است، اجازه نمی‌دهد از هر وسیله‌ای برای دستیابی به هدف استفاده شود. همچنین در نظریه توفیق، به تأثیر امکانات و موانع در راه رسیدن به اهداف توجهی نشده است.

با توجه به تعریف کارآمدی چند نکته اساسی به شرح ذیل قابل بیان است:

فراخوان آثار به همایش ملی «گفتمان مهدویت در تمدن اسلامی»

دبیرخانه مهدویت دانشگاه آزاد اسلامی گیلان، همایش ملی «گفتمان مهدویت در تمدن اسلاهی» را برگزار می‌کند.
به گزارش خبرگزاری حوزه از رشت، دبیرخانه مهدویت دانشگاه آزاد اسلامی گیلان، همایش ملی «گفتمان مهدویت در تمدن اسلامی» را در محورهای «اجتماعی و فرهنگی»، «فلسفی و کلامی»، «اخلاقی و عرفانی» و «اقتصادی و سیاسی» برگزار می‌کند.

• محورهای همایش

اجتماعی و فرهنگی:

مهدویت و جامعه مطلوب، مهدویت و رسانه، چشم‌اندازهای عصر ظهور در ادبیات پایداری و جلوه‌های فرهنگ مهدویت در هنر و ادبیات دفاع مقدس.

فلسفی و کلامی:

موعودباوری در دنیای امروز، موعودباوری در ادیان و مذاهب، مهدویت در اندیشه فیلسوفان و متکلمان و معرفت‌شناسی مهدوی.

اخلاقی و عرفانی:

اخلاق و مهدویت در جامعه مهدوی، سازوکارهای تعلیم و تربیت، تربیت اخلاقی زمینه‌ساز ظهور مهدویت و ختم ولایت در عرفان اسلامی.

اقتصادی و سیاسی:

جهانی‌سازی عدالت اقتصادی و مهدویت، دولت اسلامی و زمینه‌سازی جامعه مهدوی، تأثیر متقابل انقلاب اسلامی و فرهنگ مهدویت و اقتصاد مقاومتی و ظهور.

آخرین مهلت ارسال آثار: یکم بهمن ۱۴۰۱

زمان برگزاری همایش ۲۶ بهمن ۱۴۰۱ خواهد بود و علاقه‌مندان تا یکم بهمن ۱۴۰۱ فرصت دارند، آثار خود را به آدرس دبیرخانه، رشت، دانشگاه آزاد اسلامی، بل طالشان، دانشگاه علوم انسانی، گروه معارف ارسال کنند.